

Birgitta Niklasson och Mikael Eriksson

Rätten att fatta dåliga beslut

[V]alresultatets kvalitet sjunker när valdeltagandet ökar till följd av »bekvämlig hetsröstning«. [...] Vad för slags människor skyndar inte att utöva sin rösträtt om det enda de behöver göra är att ta sig upp ur sina soffor och uppsöka närmaste vallokal i grannskapet? Människor som knappt är intresserade och därmed knappast kunniga.¹

Under hösten 2008 följde världen med spänning hur det amerikanska folket röstade om vem som skulle bli USA:s

nästa president. Fler människor än på fyrtio år, 61 procent², tog sig till valurnorna, något som omtalades i positiva ordalag av många reportrar och experter. Andra var dock mer bekymrade över det kraftigt ökade valdeltagandet. George Will, kolumnist i den amerikanska tidskriften *Newsweek*, uttrycker till exempel i det inledande citatet en viss oro för att kvaliteten på valresultatet försämrats om det blir för enkelt för människor att rösta. För att rösta borde det krävas en viss nivå av poli-

---

1. George F. Will, »Farewell, election day«, i *Newsweek* den 27 september 2008 (<http://www.newsweek.com/id/161202/page/1>).

2. Presentation av Sören Holmberg på ett seminarium om USA:s presidentval på statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet den 9 december 2008.

tiskt intresse och kompetens, menar han. Att valproceduren är omgiven av en viss grad av komplexitet ser därför inte Will som ett problem, utan snarare som en garant för att de alltför okunniga medborgarna sällas bort genom självselektion.

Wills uttalande kan naturligtvis avfärdas som ett försök att minska legitimiteten för en valutgång som såg ut att gynna Barack Obama.³ Han bortser även från det faktum att röstande i USA inte bara handlar om huruvida man orkar släpa sig upp ur soffan eller inte, utan också vilka ekonomiska och praktiska möjligheter man har att begära ledigt från jobbet och färdas till en vallokal där man kan få köa i flera timmar.⁴

Wills resonemang kan emellertid också ses som ett inlägg i en grundläggande och viktig politisk-filosofisk diskussion som har förts sedan antiken: Vilka medborgare bör vara med och bestämma över statens styre och på vilket sätt och i vilka sammanhang ska detta deltagande ske? Här sätter Will fingret på den spänning som råder mellan ett samhälle som i första hand styrs av folket och ett samhälle som i första hand styrs av expertis. Det är svårt att uppnå båda dessa saker samtidigt. Alla är vi inte experter på hur olika samhälls-

problem kan lösas. En mindre grupp av personer med specialkunskaper skulle kanske kunna komma fram till bättre beslut än om vi alla slår våra måttligt kloka huvuden ihop. Samtidigt borde vi ställa frågan vilket värde en bra lösning har om ingen önskar den.

I detta avsnitt kommer vi att se närmare på tre texter, skrivna av Frank Fischer, Iris Marion Young och Michael Walzer, som berör dessa frågor. Texterna utgör alla normativa inlägg som argumenterar för att medborgare bör delta politiskt, men att detta borde ske på olika sätt. Författarna har också olika uppfattningar om vilken roll kunskap och expertis bör spela i politiska beslutsprocesser.

Vilka medborgare ska delta?

Enligt Will borde man kunna ställa vissa krav på de medborgare som deltar i politiska beslutsprocesser. Detta är en tanke som finns inbyggd i alla demokratiska politiska system. Genom olika regler begränsas vilka som får vara med och fatta viktiga politiska beslut, till exempel att välja representanter till landets centrala politiska institutioner. Att man är medborgare i landet i fråga är en sådan regel. Åldersgräns är en annan. Dessa regler syftar bland annat till att garantera att de som röstar är tillräckligt

3. För ett underhållande sätt att avfärda Will, se *The Colbert report*: <http://www.colbertnation.com/the-colbert-report-videos/186530/october-01-2008/colbert-teen-talk---voter-abstinence>.

4. Valdagen i USA infaller alltid på en tisdag. Att rösta kan därför medföra inkomstförluster, i den mån man har möjlighet att ta ledigt överhuvudtaget. Det finns dock även möjligheter att poströsta.

självständiga och kunniga för att fatta ett väl övervägt beslut, men det görs inga kontroller som försäkrar att så verkligen är fallet. Alla har lika stort inflytande över utfallet när de släpper ner sina kuvert i valurnan, oavsett hur mycket de vet om politik. En person, en röst.

Den fråga som Will reser är om kvaliteten på utfallet skulle bli bättre om deltagandet begränsades ytterligare till endast de personer som besitter en viss nivå av politisk kunskap. Handlar inte politik om att fatta objektivt riktiga beslut kring sådant som rör vårt gemensamma liv, och skulle inte kunniga människor, exempelvis experter, kunna lösa dessa problem bättre? Enligt Robert W. Sharples menar Platon till exempel att expertstyre åtminstone skulle vara en mer effektiv metod än demokrati.⁵ Ju fler människor som är inblandade, desto längre tid tar det att komma fram till rätt beslut. Om folkligt deltagande inte är något eftersträvanvärt i sig, vilket Platon inte anser, utan det viktigaste är att inse vad som är den bästa eller den sanna lösningen, så framstår ett specialiserat samhälle, där medborgaren helt ägnar sig åt de arbetsuppgifter som hon är bäst på och överlämnar tänkandet och beslutsfattandet åt experterna (filosoferna), som en bättre lösning.

Författarna till texterna i detta avsnitt är dock skeptiska till expertstyre. Fischer hävdar i stället att medborgerligt deltagande är den »normativa hörnstenen i ett demokratiskt system«.⁶ Experter kan inte anförtros uppdraget att besvara och lösa politiska frågor och problem. För det första därför att experter inte är opartiska; de har intressen och lojaliteter, precis som alla andra medborgare. För det andra därför att vissa problem saknar vetenskapliga lösningar. Det kan i stället handla om olika värden som måste vägas mot varandra, och hur dessa värden bäst bör balanseras har enligt Fischer de allra flesta människor förmåga att resonera sig fram till om förutsättningarna finns. Han betonar därför vikten av att skapa samtal med rätt förutsättningar, så att fler människor, inte bara politiker och experter, kan delta i diskussioner om politiska frågor.

Det framgår dock samtidigt att Fischer inte förväntar sig att det är möjligt, eller ens önskvärt, att väcka alla medborgares intresse för att engagera sig i politiska samtal. »Det finns medborgare och medborgare«⁷, noterar han, och de medborgare som Fischer i första hand riktar in sig på är de som han betraktar som någorlunda intelligenta personer med relativt stort politiskt kunnande.

---

5. Robert W. Sharples, »Platon om demokrati och expertkunskap«, i detta nummer av *Fronesis*.

6. Frank Fischer, »Fackkunskaper i en deliberativ demokrati: Att underlätta deltagardrivna forskningsprocesser«, s 135 i detta nummer.

7. Föreläsning av Fischer på Score (Stockholm Centre for Organizational Research) i Stockholm den 29 september 2008.

Om sorteringen av medborgare ska göras genom självselektion eller på något annat sätt framgår dock inte.

Oklarheten kring vem som ska inkluderas i de samtal som Fischer vill skapa är en av anledningarna till att Young är skeptisk till denna form av medborgarligt deltagande. Hon menar att så länge som dessa samtal äger rum inom ramen för nuvarande, etablerade politiska institutioner, kommer överläggningarna att kontrolleras av dem som befinner sig i maktställning, exempelvis politiker, som kan definiera deltagandet, dagordningen och diskursen genom att till exempel begränsa diskussionsinbjudan till medborgare och experter som inte förväntas komplicera beslutsprocessen alltför mycket genom radikala förslag eller ståndpunkter. Kunniga medborgare eller experter som deltar i överläggningar på dessa villkor bidrar inte till att höja kvaliteten på politiska beslut; deras roll är bara att legitimera ett orättvist system. Young vill i stället öppna för ett bredare folkligt deltagande, ett deltagande som inte i lika hög grad bygger på att medborgare måste vara duktiga på att formulera sig för att vinna gehör.

Michael Walzer tror inte heller att kvaliteten på politiska beslut nödvändigtvis blir bättre om de fattas enbart av medborgare och experter som bedöms som politiskt kunniga. Inte ens om beslut överlämnas i händerna på filosofer som besitter insikten om den objektivt bästa lösningen skulle någon sådan förbättring kunna garanteras, eftersom det som är rätt i ett objektivt universum

kan bli fel i en partikulär värld. Walzer flyttar därför fokus bort från frågan om hur vi uppnår rätt politiskt beslut till frågan om rätten att fatta beslut. För Walzer är den avgörande frågan vilken politisk roll kunskapsanspråket om det objektivt bästa beslutet bör spela i ett demokratiskt samhälle i förhållande till folkets, eller *demos*, uppenbara kunskapsanspråk. Hur ser förhållandet mellan dessa bägge anspråk ut? Walzers svar handlar delvis om att fjärma dessa bägge anspråk från varandra, för att på så sätt skydda dem från varandra. Å ena sidan ska kunskaperna hos eventuell filosofiexpert inte betraktas som någonting annat än ett slags gåvor som folket kan göra som de vill med – ta emot, förkasta, modifiera etcetera. Å andra sidan ska folkets skiftande och partikulära föreställningar betraktas som just det, det vill säga som specifikt *politiska* kunskaper, som ett visst folk i en viss tid arbetat fram.

På vilket sätt ska medborgarna delta?

Fatta beslut kan man göra i många olika sammanhang och på flera olika nivåer. Medborgarnas rätt att fatta politiska beslut kan till exempel begränsas till att rösta på vilka som ska representera dem i olika politiska sammanhang (representativ demokrati), men rätten kan också sträcka sig till individuellt deltagande i direkta folkomröstningar i alla politiska sakfrågor (direkt demokrati). I dag är alla demokratier representativa, men

med olika grader av direktdemokratiska inslag. Schweiz är till exempel känt för att tillämpa folkomröstningar i ovanligt hög utsträckning.

Det finns alltså utrymme för olika stort medborgerligt deltagande inom ramen för en representativ demokrati. Man brukar tala om tre demokratimodeller, eller demokratiideal, med olika syn på vilken roll den vanliga medborgaren bör spela i en väl fungerande demokrati.⁸ Den modell som är mest restriktiv i synen på medborgarnas deltagande är valdemokratimodellen, som förespråkar att medborgare i stort sett bara bör involveras politiskt när det är dags att rösta på vilka som ska representera dem under nästa mandatperiod. Däremellan bör de överlåta allt beslutsfattande åt de politiker som har utsetts att föra deras talan.

Fischer och Young hyser dock andra demokratiideal, och efterlyser ett mer aktivt, politiskt engagemang bland befolkningen. De menar att en tillämpning av valdemokratimodellen resulterar i en passiv befolkning som känner misstro mot sina politiker och upplever maktlöshet. Fischer, som ansluter sig till vad man brukar kalla den deliberativa demokratimodellen, betonar vikten av att medborgarna inkluderas i politiska samtal. Deltagande i sådana samtal kan leda till en förbättrad insikt i den komplexitet som präglar politiska problem och en ökad förståelse för an-

dra människors synpunkter. I princip skulle dessa samtal även kunna leda fram till en gemensam insikt om den objektiva bästa lösningen på politiska problem, och beslut skulle då kunna fattas i konsensus. Fischer ger dock inget svar på frågan om vilken status samtalen ska ha eller i vilka sammanhang de ska föras. Han talar om att deliberationerna måste utgöra en meningsfull form av deltagande, men vad innebär detta? Ska samtalen exempelvis leda fram till bindande politiska beslut som politikerna sedan måste följa, eller ska de enbart vara rådgivande?

Som vi nämnde tidigare är Young kritisk till det deliberativa demokratiideal som Fischer förespråkar. Dels på grund av vilka medborgare som mest sannolikt skulle delta i det deliberativa sammanhanget, dels därför att hon inte tror att det finns objektiva riktiga lösningar på politiska problem. I stället påpekar hon att det finns genuina intressekonflikter mellan olika grupper och att dessa konflikter inte kan lösas genom samtal, särskilt inte i samtal mellan ojämliga parter. Att man skulle kunna föra deliberativa diskussioner som leder fram till konsensusbeslut finner hon därför inte för troligt, och om konsensusbeslut mot förmodan skulle kunna uppnås kommer dessa bara att spegla maktbalansen mellan diskussionsdeltagarna. Hon förespråkar därför i stället en form av deltagardemokrati, där

---

8. Mikael Gilljam och Jörgen Hermansson, *Demokratins mekanismer* (2003).

medborgarna söker inflytande genom andra kanaler än de etablerade politiska institutionerna, exempelvis genom aktivism i form av demonstrationer och bojkotter.

Vilken roll bör kunskap och experter spela?

Om inte samhällsengagerade och kunniga medborgare och experter ensamma kan anförtros styret av staten, vilken roll ska de då spela i en demokrati? Fischer tillskriver experterna en central roll i deliberativa samtal. Experterna förväntas underlätta dessa samtal genom att samtidigt agera både lärare, medlare och uttolkare. För att en ideal samtals-situation ska kunna uppnås måste till exempel alla deltagare först förstå det problem som ska lösas. Det faller då på expertens lott att på ett enkelt sätt förklara den tekniska bakgrunden till problemet. Alla deltagare måste också få en möjlighet att komma till tals och utveckla sina resonemang. Experten fungerar här som ett slags medlare, som ser till att alla håller sig till diskussionens spelregler. Slutligen krävs det även att experten är lyhörd för människors olika sätt att resonera och uttrycka sig. Fischer vill till exempel göra experter uppmärksamma på att det inte endast är rationella argument som kan vara relevanta i en deliberation; känslomässiga motivationer kan vara väl så viktiga.

Young talar inte om experten så mycket som aktivisten. Det är dock inte självklart att Youngs aktivist enbart bor-

de betraktas som en vanlig medborgare. Själv kanske han snarast uppfattar sig ingå i någon sorts elit. Young riktar sina råd till en i högsta grad påläst individ, som i kraft av sitt starka engagemang och sina specialkunskaper i specifika frågor bjuds in att delta i politiska diskussioner. Han framstår mer som en del i ett avantgarde än en vanlig Svensson. Youngs text kan därför sägas handla om den goda medborgaren, som skiljer sig från den vanliga medborgaren.

Den goda medborgaren har i så fall, enligt Young, en mindre diplomatisk roll än Fischers. I stället för att lotsa övriga medborgare genom de politiska institutionernas spelregler är hennes idealmedborgare en person som leder folket från barriaderna. Hon uppmanar aktivisten att vägra låta sig koopteras av det politiska etablissemanget och i stället lägga sin energi på opinionsbildning. Det är folkets intresse aktivisten måste väcka och aktivera om man vill åstadkomma samhällsförändring, inte maktthavarnas. Implicit i denna idealbild ligger antagandet att politiker inte företräder folkets verkliga intressen; politiker kan bara bedriva den politik de gör på grund av att folket saknar intresse och engagemang. Folkets passivitet utgör därmed ett demokratiskt problem, och det är aktivistens uppgift att bryta denna passivitet.

Detta är dock inte ett självklart antagande. Utgår man i stället från att folket är fullt nöjda med att låta sina valda politiker fatta beslut å deras vägnar undergrävs aktivistens legitimitetsgrund

betänkligt. Då skulle det tvärtom kunna anses problematiskt att Youngs aktivist vägrar att samarbeta med, och till med saboterar för, folkets utsedda representanter politikerna. I stället för att vara folkets försvarare förvandlas aktivisterna till en liten, högljudd elitgrupp med bristande respekt för demokratiska institutioner.

Rätt beslut och rätten att besluta

Sammantaget andas de tre normativa texter som presenteras i detta avsnitt en betydligt större tilltro till medborgares kapacitet och vilja att delta i politiska processer än vad Wills inledande citat gör. Medborgarna antas inte bara vara lämpade att själva utse sina politiska ledare, utan de uppmuntras även att inta en mer aktiv roll i den faktiska hanteringen av politiska problem. Politik bör med andra ord inte överlätas åt politiker och experter. Att ett expertstyrt samhälle skulle komma fram till bättre lösningar på politiska problem är inte

särskilt sannolikt, enligt Fischer, Young och Walzer. Dessutom spelar det ingen roll om så skulle vara fallet. Beslutens folkliga förankring är viktigare än att besluten blir objektivt riktiga.

Låt oss avsluta med att citera den goda autoboten Optimus Primes svar till den onde bedragaren Megatrone i filmen *Transformers*.⁹ Under dessa två jättars dramatiska uppgörelse säger Megatrone att människorna genom sin destruktivitet har förbrukat sin rätt till planeten jorden. Han menar att robotarna skulle ta bättre hand om planeten och därför borde ta över. På detta svarar Optimus Prime att det är oväsentligt huruvida människornas beslut är bra eller dåliga: »De har rätt att välja själva.« Det handlar alltså i slutändan om det som Walzer talar om: att etablera och upprätthålla en distinktion mellan kännedom om det objektivt riktiga och rätten att fatta beslut – där det senare är det avgörande och primära i en demokrati. I en demokrati är det folket som har den yttersta rätten att fatta politiska beslut, till och med dåliga sådana.

---

9. Regisserad av Michael Bay 2007.